

**Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını
Müdafiə Liqası**

Açıq Cəmiyyət İnstitutu-Yardım Fondu

AVROPAYA İNTEQRASIYA EDƏN AZƏRBAYCANDA PEŞƏ TƏŞKİLATLARI VƏ ÖZÜNÜİDARƏ QURUMLARI

BAKI-2009

Müəllif: Sahib Məmmədov

Açıq Cəmiyyət İnstitutu-Yardım Fondunun maliyyələşdirdiyi və Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası tərəfindən həyata keçirilən **“Avropaya inteqrasiya edən Azərbaycanda peşə təşkilatları və özünüidarə qurumları”** layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır.

© VƏHML
© ACI-YF

MÜNDƏRİCAT

XÜLASƏ.....	4
GİRİŞ.....	5
PROBLEM.....	6
PEŞƏ TƏŞKİLATLARININ, YAXUD ÖZÜNÜİDARƏ TƏŞKİLATLARIN TƏYİNATI VƏ TƏŞKİLATI HÜQUQİ FORMASI.....	7
PEŞƏ TƏŞKİLATLARININ, YAXUD ÖZÜNÜİDARƏ TƏŞKİLATLARININ TƏSNİFATI.....	7
AZƏRBAYCANDA PEŞƏ TƏŞKİLATLARI VƏ ÖZÜNÜİDARƏ TƏŞKİLATLARININ FƏALİYYƏTİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNƏ DAİR MÜMKÜN SİYASƏTİN VARIANTLARI... 	9
TÖVSIYYƏLƏR.....	11

XÜLASƏ

Demokratik idarəetmə sisteminə malik olan ölkələrdə özünü idarə edən qeyri-dövlət qurumlarının rolu əvəzsizdir. Müəyyən peşələr üzrə birləşmiş insanlar struktur daxili qaydalar və peşə etikasını müəyyən edərək fəaliyyəti ilə hakimiyyətin idarəetmə sahəsindəki işini yüngülləşdirir və bu istiqamətdə dövlət tənzimlənməsi yalnız müvafiq qanunvericiliyin qəbulu və onun yerinə yetirilməsi üzərində nəzarətin təmin olunmasından ibarət olur. Müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycanda dövlət hakimiyyətinin idarəçiliyindən kənarında de-fakto və de-yure fəaliyyət göstərən müxtəlif tip qurumların yaranması prosesi başlanmışdır. Sonrakı dövrdə, qeyri formal qurumlar kimi fəaliyyətə başlamış bu təsisatların fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi prosesi başlanmışdır. Siyasi partiyalar, ictimai birliklər, həmkarlar ittifaqları haqqında ayrıca qanunvericilik qəbul edilmişdir. Eyni zamanda vahid xalq təsərrüfatı sisteminin dağılması nəticəsində özəl kommersiya qurumları da fəaliyyətə başlamışdır. Cəmiyyətdə formalaşan və formalaşma dövrünü davam etdirən bu tip qurumların fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsində mövcud olan problemlərdən biri də mükəmməl qanunvericilik sisteminin olmamasıdır. Təqdim olunan bu araşdırma Azərbaycanda faktiki olaraq fəaliyyət göstərən lakin konkret təşkilati hüquqi formaya malik olmayan, yaxud təşkilati hüquqi forma etibarını ilə analoji klassik qurumlardan fərqlənən peşə təşkilatlarının, yaxud özünüidarə edən qurumlara həsr olunmuşdur.

Tədqiqatın ilk bölməsində bu sahədə mövcud olan problemlər və bu problemləri doğuran səbəblər müəyyənləşdirilmişdir. Əsas problem qanunvericiliklə bağlıdır. Qanunvericilik qeyri kommersiya qurumlarının bir neçə növünü müəyyən edir. Lakin peşə təşkilatları və ya özünü idarə edən qurumlarla bağlı (Vəkillik və vəkil fəaliyyəti haqqında qanun istisna olmaqla) qanunvericilik yoxdur. Eyni zamanda ölkədə belə təşkilatlar olsa da onlar ictimai birlik statusunda fəaliyyət göstərmək məcburiyyətindədirlər.

Növbəti fəsildə Peşə təşkilatlarının, yaxud özünüidarə təşkilatların təyinatı və təşkilati hüquqi forması və əlamətlərinə dair məlumatlar və mülahizələr yer almışdır. Burada müasir dünyada təşəkkül tapmış peşə təşkilatlarının və ya özünü idarə edən qurumların əsas təyinatı və təşkilati hüquqi formaları və əsas əlamətləri göstərilmişdir.

Növbəti fəsildə Azərbaycanda peşə təşkilatları və ya özünüidarə edən qurumlar, bu qurumların qanunvericiliklə müəyyən olunan statusu, bu statusun klassik peşə təşkilatlarından fərqi və bu fərqi yaradan səbəblər araşdırılmışdır.

Daha sonra Azərbaycanda peşə təşkilatları və yaxud özünüidarə edən digər təşkilatlara dair dövlətin siyasətinin istiqamətlərinə dair variantlar təklif olunmuşdur. Bu hissədə həmçinin peşə təşkilatlarının ayrı-ayrı sferalar, o cümlədən qiymətli kağızlar və bank, daşınmaz əmlak, hüquq, iqtisadiyyatın digər sahələri üzrə təsnifatlaşdırılması və qruplaşmalara uyğun qanunvericilik bazasının yaradılması təklif olunur.

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 58-ci maddəsinə əsasən hər kəsin başqaları ilə birləşmək hüququ vardır. “Hər kəs istənilən birlik, o cümlədən siyasi partiya, həmkarlar ittifaqı və digər ictimai birlik yaratmaq və ya mövcud olan birliyə daxil olmaq hüququna malikdir.

Bütün birliklərin sərbəst fəaliyyətinə təminat verilir”

Qeyri Hökumət Təşkilatları (İctimai Birliklər və fondlar) haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.2 maddəsinə görə "qeyri-hökumət təşkilatı" anlayışına ictimai birliklər və fondlar daxildir. 13 iyun 2000-ci il tarixində qəbul olunmuş bu qanun ictimai birlik və fondların yaradılmasını, fəaliyyətini, yenidən təşkil edilməsi və ləğv edilməsi qaydalarını, qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətini, idarə olunmasını, dövlət hakimiyyəti orqanları ilə münasibətlərini müəyyən edir.

24 fevral 1994-cü il “Həmkarlar İttifaqları Haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu”na görə “Həmkarlar ittifaqları istehsal və ya qeyri-istehsal sahələrində çalışan işçilərin, habelə pensiyacıların və təhsil alan şəxslərin əmək, sosial, iqtisadi hüquqlarının və qanuni mənafelərinin müdafiəsi üçün iş yeri, peşələr, sahələr üzrə və respublika səviyyəsində fərdi üzvlük prinsipi əsasında könüllü birləşdiyi, nizamnamələri və bu Qanun əsasında fəaliyyət göstərən müstəqil ictimai, qeyri-siyasi təşkilatdır”

Həmkarlar ittifaqları haqqında Qanun həmkarlar ittifaqları ilə bağlı məsələləri tənzim edir.

“Siyasi Partiyalar Haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu” 3 iyun 1992-ci il tarixində qəbul olunmuşdur. Qanuna görə “siyasi partiya dedikdə ümumi siyasi ideyaları və məqsədləri olan, ölkənin siyasi həyatında iştirak edən Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının birlikləri nəzərdə tutulur”

Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin 19 və 20-ci maddələri həmkarlar ittifaqı və işəgötürənlərin birlikləri ilə bağlıdır. 19-cu maddədə göstərilir ki, “İşçilər arasında heç bir fərq qoyulmadan, işəgötürəndən qabaqcadan icazə alınmadan, sırf könüllülük prinsipləri əsasında həmkarlar ittifaqları təşkilatı yaradıla bilər. İşçilər əmək, sosial, iqtisadi hüquqlarını, qanuni mənafelərini müdafiə etmək üçün müvafiq həmkarlar ittifaqlarına daxil olub həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərlər”

Əmək Məcəlləsinin 20-ci maddəsində göstərilir ki, “İşəgötürənlər iqtisadi, maliyyə maraqlarını, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı mənafelərini müdafiə etmək, habelə həmkarlar ittifaqları ilə münasibətlərdə sosial tərəfdaşlıq etmək üçün könüllü şəkildə müvafiq təşkilat yaradaraq birləşə bilərlər”

Yuxarıda istinad edilən normalar konkret təşkilatların hüquqi statusunu və onların fəaliyyətini tənzimləyir.

Bu normalarla yanaşı həmçinin vəkillik fəaliyyətini tənzimləyən ayrı qanun vardır.

Lakin fəaliyyətləri bu normalarla tənzimlənən təşkilatlardan fərqli təşkilatlar da vardır ki, onların fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktı yoxdur. Nəticədə əslində mahiyyətinə, statusuna, fəaliyyət istiqamətinə görə tamamilə fərqli təşkilatların da statusu yuxarıda göstərilən normalarla tənzimlənir. Bu isə öz növbəsində həm qanunun əhatə etdiyi təşkilatlar, həm də statusunu bu qanunlarla müəyyən etmək məcburiyyətində qalan təşkilatlar üçün ciddi problemlər yaradır.

Qeyri dövlət sektoruna aid olan qurumları əsasən kommərsiya təyinatlı və qeyri kommərsiya təyinatlı olmaqla iki qrupa ayırmaq olar. Azərbaycan Respublikasında kommərsiya təyinatlı qurumların hüquqi statusu qanunvericiliklə daha dəqiq müəyyən olunduğu halda, qeyri kommərsiya yönümlü qurumlarda qanunvericilik tam təkamil deyildir. Bu isə belə qurumların təsnifatını aparmağa imkan vermir. Qeyri kommərsiya qurumları forma, növ və fəaliyyət istiqamətlərinə görə geniş spektrə malikdirlər. Bununla belə bu qurumların arasında prinsipial fərq yalnız özünüidarə qurumları kimi fəaliyyət göstərən və **publik hüququn subyektləri (Public Law Organization)** olan qurumlardır. Bu qurumlarda üzvlük könüllü deyildir və bu baxımdan onlar ictimai birliklərdən fərqlənirlər. Təqdim olunan bu tədqiqat materialı da belə

təşkilatlara dairdir. Ölkəmizdə bu tip qurumların təşəkkül tapması üçün ilk növbədə hüquqi bazanın yaradılmasına ehtiyac vardır. Daha hansı fəaliyyətlər həyata keçirilməlidir ki, bu qurumlar sosial strukturun vacib elementlərinə çevrilsin? Hakimlərin, prokurorların, notariusların, polislərin, rəssamların, yazıçıların, kinorejissorların, həkimlərin, stomatoloqların və s. peşələrə malik olan insanların vəkillik peşəsində olduğu kimi məcburi şəkildə peşə təşkilatlarında birləşməsinə zərurət varmı?

Əlbəttə bu sahədə daha geniş tədqiqatların aparılması, siyasət variantlarının müəyyən olunması, qanunvericiliklə bağlı təkliflərin hazırlanması, bu fəaliyyətlərə paralel olaraq ictimai debatların, müzakirələrin təşkili də vacib məsələdir.

PROBLEM

Azərbaycan Respublikasında qeyri dövlət qurumlarının hüquqi statuslarının müəyyən olunması və bu hüquqi statusa uyğun olaraq təsnifatlaşdırılması aktual problem olaraq qalmaqdadır. Zəruri qanunvericiliyin olmaması səbəbindən ölkədə fəaliyyət göstərən müxtəlif yönümlü təşkilatlar “bir dam” altına yığılmaq məcburiyyətində qalırlar ki, bu da praktikada ciddi problemlərə gətirib çıxarır. Bir sıra qərb ölkələrində qeyri dövlət təşkilatlarının təsnifatı və onların hüquqi statusu vergi qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. Vergi qanunvericiliyi belə təşkilatlara münasibətdə çevik vergi sistemi tətbiq edir. Lakin Azərbaycan Respublikasında kommertiya məqsədi güdməyən təşkilatların fəaliyyətini tənzimləyən bir neçə qanun vardır. Bu qanunlar -Mülki Məcəllənin bəzi bölmələri istisna olmaqla “Siyasi Partiyalar”, “Qeyri Hökumət təşkilatları (İctimai birliklər və fondlar) Haqqında”, “Həmkarlar İttifaqları haqqında” “Dini etiqad azadlığı haqqında” Qanunlardır. Peşə təşkilatlarından yalnız vəkillik fəaliyyətini tənzimləyən qanun vardır. Bu qanunların qeyri kommertiya təşkilatlarının fəaliyyətini tam əhatə edib etməməsi, bu qanunlarda olan boşluqlar və çatışmamazlıqlar bu yazının mövzusu deyildir. Biz təhlil zamanı yalnız peşə təşkilatlarına və ya özünüidarə təşkilatlarına münasibətdə bu qanunların rolundan bəhs edəcəyik. Təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, ölkədə peşə təşkilatları və ya özünüidarə edən təşkilatların fəaliyyətini tənzimləyən müvafiq qanunvericilik yoxdur. Nəticədə ölkədə mövcud olan sahibkar (işəgötürən) birlikləri, yaradıcılıq təşkilatları, işəgötürən asossasiyaları və digər bu tipli təşkilatlar da ictimai birlik adı altında fəaliyyət göstərirlər. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi bu təşkilatların ictimai birliklərlə bir hüquqi statusda olması praktikada ciddi problemlər yaratmaqla yanaşı, həmçinin Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı “İnsan hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsinə dair Avropa Konvensiyası”nın 11-ci maddəsinə uyğun gəlmir. Belə ki, Avropa Konvensiyasının 11-ci maddəsi ilə bağlı İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarını araşdırarkən bu maddənin müdafiəsi altına düşən təşkilatların əsasən aşağıdakılar olduğu müəyyən olunur.

- **Həmkarlar İttifaqları**
- **İctimai Təşkilatlar**
- **Fondlar**
- **Siyasi Partiyalar**
- **Dini təşkilatlar**

Aşağıdakılar isə birlik hesab olunmur və deməli 11-ci maddənin müdafiəsi altına düşümlər:

- **Özünüidarə təşkilatları (peşə təşkilatları məsələn, vəkillər kollegiyası)**
- **Müəssisələr**
- **Azlıqlar (onların yaratdıqları təşkilatlar istisna olmaqla);**
- **Məqsədi gəlir gətirmək olan strukturlar (məsələn-kooperativlər)**

Lakin Azərbaycan Respublikasında faktiki olaraq peşə təşkilatı olan, lakin hüquqi statusuna görə ictimai birlik sayılan bir sıra təşkilatlar mövcuddur ki, onların 11-ci maddənin təsiri altına düşməsi sual doğurur. Belə təşkilatlar sırasında yaradıcılıq təşkilatları və sahibkarlar asossasiyalarını misal göstərmək olar.

Bu problemin yalnız biridir. Əslində Peşə təşkilatların məqsədi müxtəlif peşələr üzrə insanların

məcburi qaydada birləşməsi yolu ilə onların fəaliyyətinin özünüidarə qurumu vasitəsi ilə tənzimlənməsidir.

PEŞƏ TƏŞKİLATLARININ, YAXUD ÖZÜNÜİDARƏ TƏŞKİLATLARIN TƏYİNATI VƏ TƏŞKİLATI HÜQUQİ FORMASI

Peşə təşkilatları qeyri-dövlət və qeyri kommertiya təşkilatları olmaqla müəyyən peşələr üzrə çalışan insanların birliyi. Belə təşkilatlar bir qayda olaraq nəzarət və nizamlayıcı funksiyalara, bəzən isə qismən dövlətə aid olan funksiyalara malik olurlar. Bu təşkilatların ictimai birliklərdən əsaslı şəkildə fərqləndirən əsas əlamətlərdən biri də belə təşkilatlarda üzvlüyün məcburi olmasıdır. Yəni müəyyən olunmuş peşələr üzrə qanuni fəaliyyət göstərmək üçün ilk növbədə bu təşkilata üzv olmalısın. Peşə təşkilatının Azərbaycan Respublikasındakı yeganə analoqu vəkillər kollegiyasıdır. Vəkillik fəaliyyəti üçün ilk növbədə kollegiyanın üzvü olmaq vacibdir.

Peşə təşkilatlarının və ya özünüidarə təşkilatlarının əsas əlamətləri aşağıdakılardır:

- Bu təşkilatlar hüquqi şəxsdir;
- Onlar qeyri-dövlət təşkilatlarıdır;
- Eyni peşə üzrə yaranan təşkilatlarda üzvlük məcburidir (məsələn, vəkillik. Vəkillik fəaliyyəti üçün vəkillər asossiasiyasında üzvlük mütləqdir);
- Bu təşkilatların bəzi funksiyaları dövlətə aid olan funksiyalardır.

Bütün mümkün peşə təşkilatları- hüquqşünas, auditor, notarius, həkim və s. birlikləri qanunvericiliklə müəyyən olunan qaydalardan əlavə, lakin onlara zidd olmayan fəaliyyət standartları, nəzarət mexanizmləri, etik qaydalar müəyyən edərək özlərinin peşəkar fəaliyyətini artırır və birlik üzvləri arasında hüquq pozuntusu hallarını azaldırlar.

Bu qurumlar özünüidarə, bəzən isə özünü tənzimləyən (self-regulation) adlandırılır.

Belə qurumların təşkilati hüquqi forması ayrı-ayrı, müxtəlif olmaqla yanaşı, bir hüquqi məkana malik olan ölkənin daxilində də müxtəlif ola bilər. Məsələn, bir ölkədə belə qurumların fəaliyyəti bir kodekslə və ya bir qanunla tənzimləndiyi halda, digər bir ölkədə peşələrdən asılı olaraq müxtəlif normalarla tənzimlənmə bilər. Lakin bütün hallarda belə qurumları oxşar edən əlamətlər vardır və yuxarıda bu əlamətlər göstərilmişdir.

PEŞƏ TƏŞKİLATLARININ, YAXUD ÖZÜNÜİDARƏ TƏŞKİLATLARININ TƏSNİFATI

Peşə təşkilatlarının və ya özünüidarə qurumlarının fəaliyyətini tənzimləyən normaların olmaması, belə təşkilatların təsnifatının aparılmasını çətinləşdirir. Dünyanın bir çox ölkələrində yalnız peşə təşkilatlarının deyil, həmçinin bünün qeyri kommertiya qurumlarının təsnifatlaşdırılmasına müxtəlif yanaşmalar vardır. Lakin bu yanaşmalar içərisində Birləşmiş Ştatların praktikası daha çox diqqəti cəlb edir. Birləşmiş Ştatlarda belə təşkilatların statusu onların vergi orqanları ilə münasibətlərində müəyyən olunur. Vergilərdən azad edilən təşkilatlar vergi qanunvericiliyində dəqiq təsnifatlaşdırılır. Digər ölkələrin də bu sahədə təşəkkül tapmış praktikası vardır. Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrində yuxarıda qeyd olunduğu kimi ictimai birliklərlə peşə təşkilatlarının arasında fərqlər olsa da bu fərqlər əhəmiyyətli dərəcədə deyildir. Bununla belə Rusiya Federasiyasında, Ukraynada peşə təşkilatları ilə bağlı ayrıca qanunvericilik vardır.

Qeyd olunduğu kimi Azərbaycanda peşə təşkilatlarının statusunu müəyyən edən və fəaliyyətini tənzimləyən ümumi norma yoxdur. Yalnız Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında Qanun vardır ki, o da yalnız bir peşənin- vəkillərin fəaliyyətini və onların birliyinin fəaliyyətini və statusunu müəyyən edir.

Beləliklə, Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası qanunu istisna olmaqla Azərbaycanda hər hansı peşə üzrə özünüidarə qurumunun fəaliyyətini tənzimləyən qanun və ya digər norma yoxdur.

Lakin faktiki fəaliyyətinə görə ölkədə peşə təşkilatlarının bir neçə tipi vardır. Bunlar əsasən aşağıdakı qrup təşkilatlardır.

- **Yaradıcılıq təşkilatları.**

Bu təşkilatların əksəriyyəti sosializm dövründə yaradılmış qurumlardır. Bu qurumların əksəriyyəti formal olaraq müstəqil qurumlar olsalar da, əslində SSRİ dövründə ümumittifaq miqyasında yaradılmış müxtəlif yaradıcılıq qurumlarının yerli bölmələri rolunu oynayır. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra bu təşkilatlar adlarında kosmetik dəyişiklik edərək mahiyyətlərini saxladılar, lakin hüquqi statuslarını müəyyən etmək üçün ayrıca qanun olmadığı üçün ictimai birlik kimi fəaliyyət göstərmək məcburiyyətində qaldılar. Belə təşkilatlar sırasında Yazıçılar, Rəssamlar, Bəstəkarlar, Teatr Xadimləri, Kinomotoqrafçılar ittifaqları və ya birlikləri vardır.

- **Sahibkarlar və ya işəgötürən birlikləri**

Yaradıcılıq birliklərindən fərqli olaraq bu qurumlar yeni yaranmış qurumlardır. Ölkədə indiyədək işəgötürən birlikləri haqqında qanunun olmaması səbəbindən bu təşkilatlar da ictimai birlik kimi fəaliyyət göstərir və onların fəaliyyəti Qeyri-Hökumət təşkilatları (İctimai birliklər və fondlar) haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənir. Ölkə işəgötürənlərini də Beynəlxalq Əmək Təşkilatında əslində işəgötürənləri təmsil etməyən və statusuna görə QHT olan Sahibkarlar (işəgötürənlər) Konfederasiyası təmsil edir. Eyni zamanda ölkədə bir sıra xarici ölkə iş adamlarını birləşdirən təşkilatlar da mövcuddur. Onlar faktiki fəaliyyətləri ilə sahibkarların maraqlarını müdafiə etsələr də

- **Məhkəmə və hüquq və yerli özünüidarə sferasında fəaliyyət göstərən təşkilatlar**

Ümumi məhkəmə hakimləri assosiasiyası, bələdiyyələr assosiasiyası kimi qurumların mövcudluğuna baxmayaraq bu təşkilatlar da ictimai birlik statusu altında fəaliyyət göstərirlər.

- **Tibb sahəsində fəaliyyət göstərən təşkilatlar**

Ölkədə tibb sahəsində ayrı-ayrı peşələr üzrə fəaliyyət göstərən (məsələn, stomatoloqlar assosiasiyası) bir neçə təşkilat vardır və bu təşkilatlar da ictimai birlik kimi fəaliyyət göstərirlər.

Yuxarıda göstərilənlərdən əlavə arxitektorlar, reklamçılar və s. spesifik peşələr üzrə fəaliyyət göstərən təşkilatlar da mövcuddur ki, onların da fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi QHT-lər haqqında olan qanunla yerinə yetirilir.

İstər mədəniyyət sferasında, istər hüquq və ya biznes sferasında peşə təşkilatlarının təşəkkül tapması üçün ilk növbədə həmin təşkilatların fəaliyyətini tənzimləyən və təşkilati hüquqi formasını müəyyən edən qanunvericilik bazası yaradılmalıdır.

Məsələn, ölkənin Əmək Məcəlləsinin 19-cu maddəsində işçilərin nümayəndəli orqanlarını-həmkarlar ittifaqlarını yaratmaq hüququ əks olunmuşdur və bununla bərabər Həmkarlar İttifaqları haqqında qanun mövcuddur. Eyni zamanda Əmək Məcəlləsinin 20-ci maddəsində işəgötürənlərin birliklərinin yaradılması ilə bağlı müddəa vardır. Lakin “İşəgötürənlərin birlikləri haqqında” qanunun olmaması səbəbindən Əmək Məcəlləsinin bu maddəsi praktikada öz əksini tapmır. Nəticədə əmək münasibətlərində mühüm əhəmiyyət kəsb edən sosial partnyorluq formal xarakter daşıyır.

Beləliklə, demək mümkündür ki, Azərbaycan Respublikasında bir istisna olmaqla publik xarakterli, bəzi dövlət funksiyalarına malik və üzvlüyün məcburi olduğu peşə təşkilatlarının yaradılması üçün təşkilati hüquqi forma yoxdur.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bir sıra ənənəvi peşə təşkilatları vardır ki, bu gün onların fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi **Qeyri Hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar)**

haqqında Qanunla müəyyən olunur. Belə qurumlara Yazıçılar Birliyi, Rəssamlar İttifaqı, Bəstəkarlar, Kinomotoqraflar, teatr Xadimləri ittifaqları və s. qurumları aid etmək olar.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin bir neçəsində işəgötürən təşkilatları haqqında qanunlar mövcuddur və bu qanuna müvafiq olaraq peşələr üzrə işəgötürənlərin təşkilatları, o cümlədən federasiyalar və konfederasiyalar yaradılmışdır.

Bununla belə MDB praktikasısı o qədər də uğurlu deyildir. Burada üzvlüyün könüllü xarakter daşması, bu təşkilatları özünü idarəedən və publik hüququn subyektləri olan təşkilatlardan daha çox ictimai birlik statusunda fəaliyyət göstərən təşkilatlara çevirir.

Lakin bütün hallarda bu təşkilatlar üçün xarakterik olan prinsiplər vardır. Bu təşkilatlar **özünüidarə edən, müstəqil, qeyri-siyasi, demokratik quruluşlu, və sahəvi struktura malik olmaq kimi prinsiplər əsasında** təşkil olunurlar.

AZƏRBAYCANDA PEŞƏ TƏŞKİLATLARI VƏ ÖZÜNÜİDARƏ TƏŞKİLATLARININ FƏALİYYƏTİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNƏ DAİR MÜMKÜN SİYASƏTİN VARIANTLARI

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi Hüquqi şəxsləri iki qrupa-kommersiya və qeyri kommersiya qruplarına bölür. Məcəllədə qeyri –kommersiya təşkilatlarına ictimai birliklər, fondlar və hüquqi şəxslərin ittifaqları aid edilir. Mülki Məcəllədə digər qeyri kommersiya qurumları, o cümlədən peşə təşkilatları haqqında hər hansı müddəa yoxdur. Beləliklə, Mülki Məcəllə vasitəsi ilə qeyri kommersiya təşkilatlarının bütün spektri əhatə edən təsnifatını aparmaq mümkün deyildir.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi də qeyri kommersiya qurumlarını təsnif etmir. Məcəllənin məqsədləri üçün qeyri kommersiya qurumları dedikdə **“Qeyri-kommersiya fəaliyyəti-məqsədi gəlir gətirmək olmayan və əldə etdiyi gəliri yalnız qeyri-kommersiya məqsədləri, o cümlədən öz nizamnamə məqsədləri üçün istifadə etməyi qanunla qadağan edilməyən fəaliyyətin həyata keçirilməsidir, əks halda bu kommersiya fəaliyyəti sayılır”**.

Belə halda qeyri kommersiya qurumlarının təsnifatı müvafiq qanunvericilik aktları vasitəsi ilə müəyyənləşdirilə bilər. Bu tədqiqatın məqsədi yalnız peşə təşkilatları və ya özünüidarə qurumları olduğu üçün biz yalnız diqqəti bu qurumların hüquqi statusunun, təşkilati hüquqi formasının müəyyən olunması üçün hansı siyasətin həyata keçirilməsi üzərinə yönəldəcəyik.

Beləliklə, dövlət qeyri kommersiya qurumlarının bütün tipləri üzrə qanun yaratma fəaliyyətini davam etdirməlidir.

Peşə təşkilatları ilə bağlı **vahid məcəllənin** hazırlanması mövcud problemin həlli istiqamətində mühüm addım ola bilərdi. Bu məcəllə vasitəsi ilə həm işəgötürən birliklərinin və bu birliklərin ittifaqlarının formalaşdırılması və fəaliyyəti, həm də peşə təşkilatlarının formalaşdırılması və fəaliyyətini nizamlamaq mümkündür. Məcəllənin ümumi hissəsi bütün tip peşə təşkilatları və özünüidarə qurumları üçün ümumi prinsipləri müəyyən edə bilər. Məcəllənin ikinci hissəsi isə ayrı ayrı sahələri əhatə edən və spesifikliyinə görə bir-birindən ciddi fərqlənən qurumların fəaliyyətini konkret tənzimləyən müddəaları əhatə edə bilər.

Digər bir variant isə peşə təşkilatlarının fəaliyyət istiqamətinə uyğun olaraq bir neçə ayrı qanunun qəbul olunmasıdır. Belə olan halda peşə təşkilatları və ya özünüidarə qurumları qruplaşdırıla bilər. Məsələn, yaradıcılıq təşkilatlarının fəaliyyəti bir qanunla, hüquq sahəsinə aid olanlar başqa qanunla, biznes sferasını əhatə edən təşkilatlar isə başqa bir qanunla tənzimləne bilər.

Bu istiqamətdə qanunvericilik bazasının yaradılmasında Vəkillər və vəkil fəaliyyəti haqqında Qanun nümunə rolunu oynaya bilər. Məhz bu qanun klassik peşə təşkilatına aid qanundur. Bu qanuna görə müəyyən tələblərə (təhsil, əmək stajı və s.) cavab verən şəxslər qanunla müəyyən olunan şərtlər daxilində imtahanlar verməklə vəkillər kollegiyasına üzv olub vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərlər. Deməli bu təşkilatda üzvlük ictimai birlikdən fərqli olaraq məcburi xarakter daşıyır. Şərqi Avropa ölkələrindən olan Polşada hüquq sahəsində vəkilliklə yanaşı, hakimlərin, prokurorların, notariusların da peşə təşkilatı vardır. Həmin peşələr üzrə fəaliyyət göstərmək istəyən şəxslər bu təşkilatlarda üzv olmalıdırlar.

Bir sıra ölkələrdə peşə təşkilatları **sahələr** üzrə və **sahələrarası** ola bilər. Belə təşkilatlar üçün qanun bir təşkilati hüquqi forma müəyyən edir ki, bu da assosiasiyadır.

Bu tip peşə təşkilatları MDB ölkələrindən Ukrayna üçün xarakterikdir. Bu ölkənin müvafiq qanununa görə **peşə təşkilatları** və **peşələr arası təşkilatlar** vardır.

Peşə təşkilatları-hər bir sahə daxilində təssərrüfat subyektlərində çalışan eyni peşə sahiblərini birləşdirən özünüidarə edən gəlirsiz təşkilatdır.

Peşələr arası təşkilatlar- peşə birliklərindən və ya **sahədaxili qruplardan** (federasiya, ittifaq və s.) təşkil olunan özünüidarə edən gəlirsiz təşkilatdır.

Peşə təşkilatları ilə bağlı qanunvericilik bir neçə əsas istiqamət üzrə qruplaşa bilər. Məsələn, Rusiya Federasiyasında biznes sferasını əhatə edən peşə təşkilatlarının və ya özünüidarə edən qurumların hüquqi əsaslarını və fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən edən qanunvericilik aşağıdakı qruplara bölünür:

- Qiymətli kağızlar bazarında fəaliyyət göstərən özünüidarə təşkilatlarına aid olan normalar;
- Müxtəlif sahibkarlıq sahələri üzrə fəaliyyət göstərən özünüidarə qurumlarına aid normalar;
- Bu sahələrə və ya analoji sahələr üzrə qurumlara aid olan normalar.

Azərbaycanda da müvafiq qanunvericilik hazırlanarkən analoji praktikadan istifadə etmək olar. Eyni zamanda dünyanın əksəriyyət ölkələrində daşınmaz əmlak bazarı iştirakçılarının özünü idarə qurumları mövcuddur və bu qurumların fəaliyyəti müvafiq qanunvericiliklə tənzimlənir. Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası Azərbaycanda daşınmaz əmlakla bağlı monitorinq keçirərkən, həmçinin daşınmaz əmlak bazarında özünüidarə təşkilatlarının fəaliyyəti ilə bağlı problemə toxunmuşdur.

“Azərbaycanın daşınmaz əmlak bazarında hazırda bir çox peşəkar iştirakçılar fəaliyyət göstərir. Onların fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsinə ehtiyac var. İlk növbədə söhbət rielter (daşınmaz əmlak agent) qiymətləndiricilər, memarlar, arxitektorlar, mühəndislər, dizaynerlərdən və s. gedir. Həmin fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər daşınmaz əmlakın lahiyələndirilməsi, dizaynı, qiymətləndirilməsi, alqı-satqısı, dəyişdirilməsi, rentası, lizinqi, icarəsi, istifadəsi, habelə digər əşya hüquqlarının həyata keçirilməsi və məhdudlaşdırılmasında iştirak edirlər. Onların həyata keçirdiyi bu xidmətlər sahibkarlıq fəaliyyətini əhatə etməsinə baxmayaraq, müştərilərə göstərdiyi xidmətə görə həmin subyektlərin hüquqi vəziyyətini müəyyənləşdirən konkret normativ aktlar yoxdur”¹

İşəgötürənlərin birlikləri haqqında müvafiq qanunvericiliyin olmamasının mənfi nəticələri isə daha ciddidir. İşçilərin nümayəndəli orqanları ilə işəgötürən birliklərinin dialoqu sosial tərəfdaşlığın təmin olunmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi qanunvericiliklə bu təşkilatları işəgötürənlər adından həmkarlar ittifaqları ilə danışıqlar aparmaq, kollektiv müqavilələr bağlamaq və kollektiv müqavilələrin icrası dövründə ortaya çıxan biləcək mübahisələrin həlli məqsədi ilə birgə tədbirlər həyata keçirmək (arbitraj yaratmaq və s.) hüququ verilə bilər. İşəgötürən birliklərinin formalaşması kiçik müəssisələrdə işləyən sayca az olan işçilərin də sahələr üzrə həmkarlar ittifaqları yaratmalarına maraq yarada bilər. Belə ki, hazırda bir və ya bir neçə nəfər işçiləri olan müəssisələrdə həmkarlar ittifaqı təşkilatı yaratmaq mümkün deyildir. Məsələn, ticarət sferasında işəgötürənlərin maraqlarını müdafiə edən işəgötürən birliyi yaranarsa, onda bu sahə üzrə həmkarlar ittifaqı yaratmaq aktuallaşar. Nəticədə sosial dialoqun tərəfləri meydana gələr.

Daha bir problem qeyri kommersiya təşkilatlarının vergi orqanları ilə münasibətləri ilə bağlı olan problemdir. Əslində çevik vergi siyasəti olan ölkələrdə qeyri kommersiya təşkilatları üçün nəzərdə tutulan vergi güzəştləri bütün təşkilatlar üçün eyni deyildir. Müxtəlif yönümlü təşkilatlara münasibətdə fərqli vergi güzəştləri əslində vergi qanunvericiliyi vasitəsi ilə belə qurumların təsnifatlaşmasına səbəb olur. Bu baxımdan ölkədə qeyri kommersiya qurumlarının növləri artıqca və onların təşkilatı hüquqi formaları qanunvericiliklə müəyyən olunduqca vergi qanunvericiliyində də vergi güzəştlərinin diferensiallaşmış tətbiqi qaydaları nəzərdə tutula bilər.

¹ Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası. Azərbaycan Respublikasında daşınmaz əmlak. Monitorinq hesabatı. ATƏT-in Bakı Ofisinin maliyyə dəstəyi ilə 2008-ci ildə hazırlanaraq nəşr olunmuşdur

TÖVSIYYƏLƏR

- Peşə təşkilatları haqqında Kodeks və ya qanun qəbul olunmalıdır. Bu qanun peşə təşkilatlarının və digər özünüidarə qurumlarının təşkilati hüquqi formasını müəyyən etməli, bu təşkilatların fəaliyyət istiqamətlərini, üzvlərin hüquq və vəzifələrini peşə təşkilatlarının dövlət və bələdiyyə qurumları ilə qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləməlidir.
- İşəgötürənlərin birlikləri Haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu Qəbul olunmalıdır. Bu qanun təşkilati hüquqi formasına görə qərb ölkələrində və bəzi MDB ölkələrində fəaliyyət göstərən özünüidarə edən işəgötürən təşkilatları ilə eyni olmalıdır. Belə təşkilatlara əhatə etdiyi sahədən asılı olaraq işçilərin nümayəndəli orqanları ilə (Həmkarlar İttifaqları ilə) danışıqlar aparmaq və kollektiv müqavilələr bağlamaq hüququna malik olmalıdır.
- İşəgötürən birlikləri haqqında qanun işəgötürənlərin federasiyalarda, federasiyaların isə konfederativ əsaslarla vahid milli orqanda birləşməsinin mexanizmlərini müəyyən etməlidir. Federasiyaların konfederasiyada birləşməsi könüllü xarakter daşıya bilər, yalnız bir şərtlə ki, Azərbaycan Hökuməti yalnız bütün federasiyaların birləşdiyi bir milli orqanı ilə əməkdaşlıq edəcəkdir və bir milli orqan ölkə işəgötürənlərini Beynəlxalq Əmək Təşkilatında təmsil edəcəkdir.
- Qiymətli kağızlar, bank işçilərinin, daşınmaz əmlak bazarı iştirakçılarının özünüidarə qurumlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericiliyin qəbul olunması zəruridir. Xüsusən daşınmaz əmlak bazarı iştirakçılarının özünüidarə qurumlarının, o cümlədən rielter (daşınmaz əmlak agent) qiymətləndiricilər və s. özünüidarə qurumlarının fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi məqsədi ilə normativ bazanın yaradılması olduqca aktualdır.
- Mülki Məcəllədə hüquqi şəxslər anlayışı və buna dair müddəalar genişlənməlidir. Hüquqi şəxslər publik hüququn hüquqi şəxsləri və xüsusi hüququn hüquqi şəxsləri kimi qruplara ayrılmalıdır. Belə olan halda xüsusi hüququn hüquqi şəxslərinin qeyri kommertiya təşkilatları hissəsinə həmçinin peşə təşkilatları və digər özünüidarə qurumları ilə bağlı fəsilər əlavə edilməlidir.